

Luonnonkatastrofin luonto

Intian valtameren maanjäristyksen aiheuttama murhenäytelmä on määritelty luonnonkatastrofiksi. Tähän on hyviä syitä, sillä maanjäristyksen aiheuttama hyökyaalto ilmentää ehkä selkeimmin sellaisia ympäristön voimia, joiden synnyllä ei ole mitään tekemistä inhimillisen toimeliaisuuden kanssa. Maanjäristykset ja tulivuorenpurkaukset ovat meille yhtä ulkoisia kuin meteorien tai muiden avaruuden kappaleiden törmäykset Maapallon pinnalle. Määritelmä on tässä mielessä osuva ja tarkka, mutta ei missään mielessä yksiselitteinen. 'Luonto' on kenties monimerkityksisin ja latautunein käytössä olevistamme sanoista, ja sen taakse kätkeytyy melkoinen käsitteellinen viidakko. Luonnonkatastrofiksi määrittelemisen vaikuttaa vahvasti siihen, miten ymmärrämme koko tapahtumaketjua ja sen yhteiskunnallista luonnetta.

Aineellisen maailman erottelu luonnoksi ja kulttuuriksi on keskeisimpiä uuden ajan tuotoksia. Käsitteellisellä erottelulla luonnon ja kulttuurin välillä on pitkä historia, mutta se on viitannut eri aikoina hyvin erilaisiin asioihin. 'Luonto' on meille tutuimman aineellisen merkityksen lisäksi liittynyt esimerkiksi kysymyksiin maailmassa vallitsevasta moraalista järjestyksestä, inhimillisten konventioiden alkuperästä ja ihmisen perusluonteesta. Erottelu luonnon ja kulttuurin välillä on ollut osa maailmanjärjestyksen normatiivista ymmärrystä. Aineellisen merkityksen hallitsevuus ja siihen liittyvän erottelun muodostuminen kategoriseksi ovat molemmat modernin ominaispiirteitä. Olemme edelleen tämän käsitystavan piirissä. Luonto 'ympäristönä' on "tuolla jossain", ihmisestä ja hänen luomuksistaan erillistä. Asenteet sitä kohtaan vaihtelevat, mutta erottelu säilyy.

Käytännössä törmäämme kuitenkin vaikeuksiin luonnon ja kulttuurin erottelussa. Inhimillisten ja ei-inhimillisten te-

kijöiden jatkuva ja väistämätön vuorovaikutus muodostaa historiallisia kokonaisuuksia. Suuressa mittakaavassa tästä hyvä esimerkki on ilmastonmuutos. On täysin selvää, että teollisten yhteiskuntien toiminta viime vuosikymmenillä on tärkeä vaikuttava tekijä nykyisessä muutoksessa. Mutta itse ilmaston dynamiikassa luonnollisen ja kulttuurisen erottelu ei ole mahdollista eikä mielekästäkään – toiminnan seurauksia ei voi palauttaa puhtaasti kumpaankaan. Tällä on merkittäviä seurauksia sille, missä määrin tulevaa voi ennustaa ja miten paljon siihen voi vaikuttaa.

Maanjäristykset puhtaana luontona?

Intian valtameren seutujen katastrofi on kuitenkin hyvin erilainen tapahtuma, sillä maanjäristyksen taustalla olevassa tektonisten liikkeiden historiassa ei ole mitään inhimillistä tai yhteiskunnallista. Maan sisäosien virtauksiin liittyvä mannerlaattojen liike on suhteellisen eristynyt prosessi, joka kyllä

säteilee vaikutuksia planeetan pinnalle, mutta *merkittävää* vaikutussuhdetta toiseen suuntaan ei ole. Eikö ihmisyyhteiskuntien suhde maanjäritysten luontoon ole konkreettinen esimerkki luonnon ja kulttuurin selvästä erosta?¹

Näin on. Tässä nimenomaisessa tilanteessa rajaus on mielekäs, kuten se voi olla monissa muissakin tilanteissa, joissa inhimilliset ja ei-inhimilliset toimijat voidaan erotella jotain tarkoitusta varten. Rajauksella on tällöin heuristista arvoa, vaikka se jättäisikin joitain vuorovaikutuksen muotoja huomiotta. Pienen mittakaavan esimerkki on vesialueen eliöstön vakava vahingoittuminen vahvasti myrkyllisen kemikaalin päästöjen seurauksena. Päästölähde on selvä, vaikutusmekanismi on suhteellisen yksinkertainen, ja kohde on rajattavissa.

Mutta maanjäritykset ovat yhtä ulkoisia kaikelle muulle Maapallon elämälle kuin ihmisillekin. Ne erottuvat meistä ihmisistä aivan yhtä selvästi kuin kaikista siitä, jota olemme myös tottuneet kutsumaan 'luonnoksi'. Aineellisessa luontokäsityksessä onkin kaksi rinnakkaista linjaa. Luonto on kosmos, universumi, kaikki, mitä on olemassa – esimerkiksi luonnontieteellisen tutkimuksen kohde. Toisaalta se on juuri maanpäällisten elämänympäristöjemme moninaisuus, joka koostuu elottoman ja elollisen monimutkaisista vuorovaikutussuhteista.

Tästä huolimatta olemme tottuneet kutsumaan tätä kaikkea samalla sanalla. Vaikka inhimilliset yhteisöt eri aikoina ja eri paikoissa kohtaavat hyvin erilaisia ympäristöjä, puhutaan luonnosta Yhtenä. Tällä ajattelutavalla on pitkät historialliset juuret; 'luonto' eri merkityksissään on yleensä ollut yksi, yhtenäinen ja erottelematon. Juuri siksi taannoisen katastrofin jälkeen oli niin helppo puhua jälleen kerran siitä, miten Luonto kostaa, miten Luonto varoittaa meitä, miten ihminen on avuton Luonnon voimien edessä. Yhtenäisenä ja mittaamattoman suurena aineellinen luonto on yhtä epämääräinen, arvaamaton ja vaarallinen kuin monoteistinen jumala. Eikä ihme, sillä uuden ajan kynnyksellä Luonnosta/Luomakunnasta tuli ensin jumalan aineellinen työkalu maailmassa, sittemmin jumalan seuraaja. Personifoiva puhetapa säilyi. Raymond Williamsin mukaan tämä tekee ymmärrettäväksi sen, miten evoluutioajattelun luonto saatettiin sekin personoida niin helposti Valikoivaksi jalostajaksi, luonnonoikeuden säätäjien seuraajaksi.

Luonnon ja luontosuhteiden moninaisuus

Luonnosta puhutaan januskasvoisena aivan samalla tavoin kuin Aasian katastrofin järkyttämä piispa Huovinen puhui jumalasta, joka kääntää ihmiselle selkensä. Tosin kahden sijaan luonnon kasvot ovat loputtomat. Luonto on uhka, harmonian alue, valloittavien resurssien lähde, tieteellinen opettaja, vaalittava perintö – jokaiselle tarpeensa mukaan. Tunnustamme luonnon moninaisuuden. On selvää, että ihmiset kohtaavat hyvin erilaisia luontoja osallistuessaan erilaisiin käytäntöihin. Sama ihminen voi kohdata saman ympäristön täysin eri tavalla eri tilanteissa ja luoda näin paitsi suhteita erilaisiin luontoihin myös eri suhteita samaan

luontoon. Ei ole olemassa yhtä luontosuhdetta. Kaikesta tästä huolimatta luonto ja käytännölliset luontosuhteet yhtenäistetään yhä uudelleen.

Aasian katastrofin jälkeen luonnonolentojen ja 'luonnonkansojen' mystifointi sai uutta tuulta purjeisiin. Näyttää siltä, että monet eläimet ja monet hyökyäallon uhkaamat perinteisiä elämäntähtöjä noudattavat ihmiset onnistuivat välttämään pahimmat tuhot. Kuinka pitkälle tämä pitää paikkansa, ei ole tässä olennaista. Olennaista on se, että tapahtunutta puretaan yhtenäisen luontokäsityksen kautta. Eläimet selvisivät, koska luonnossa elävinä ne ymmärtävät luonnon merkkejä. 'Luonnonkansat' elävät hekin luonnossa ja luonnosta eivätkä ole vielä kadottaneet meidän laillamme yhteyttä Luontoon. Vanha myytti välittömästä luontoyhteydestä toistuu, ja sitä vasten asettuvat Sivilisaation kehityneet/korruptoituneet elämänmuodot.

Mutta kertomus alkuperäisestä Luonnonyhteydestä, sen menettämisestä ja toisenlaisten yhteisöjen määrittely tuon kertomuksen kautta ovat osa uuden ajan eurooppalaista itseymmärrystä. Primitivismiin ihannoitiin tai halveksinta liittyi

ensisijaisesti oman kulttuurin arvotamiseksi, jolloin toiset yhteisöt jäivät passiiviseksi määrittelyn kohteeksi. Näiden yhteisöjen historia jää sivuasemaan. Maanjäritysherkillä alueilla asuvien perinteisten yhteisöjen elämäntähtöissä taivaanrannan merkien tai lintujen hälytysshuutojen lukeminen on tietysti ollut ensiarvoisen tärkeää, ja varautumisesta tuhoisiin hyökyäaloihin tai rajumyrskyihin on tullut osa traditiota. Tämän kulttuurisen saavutuksen pelkistäminen alkuperäiseksi

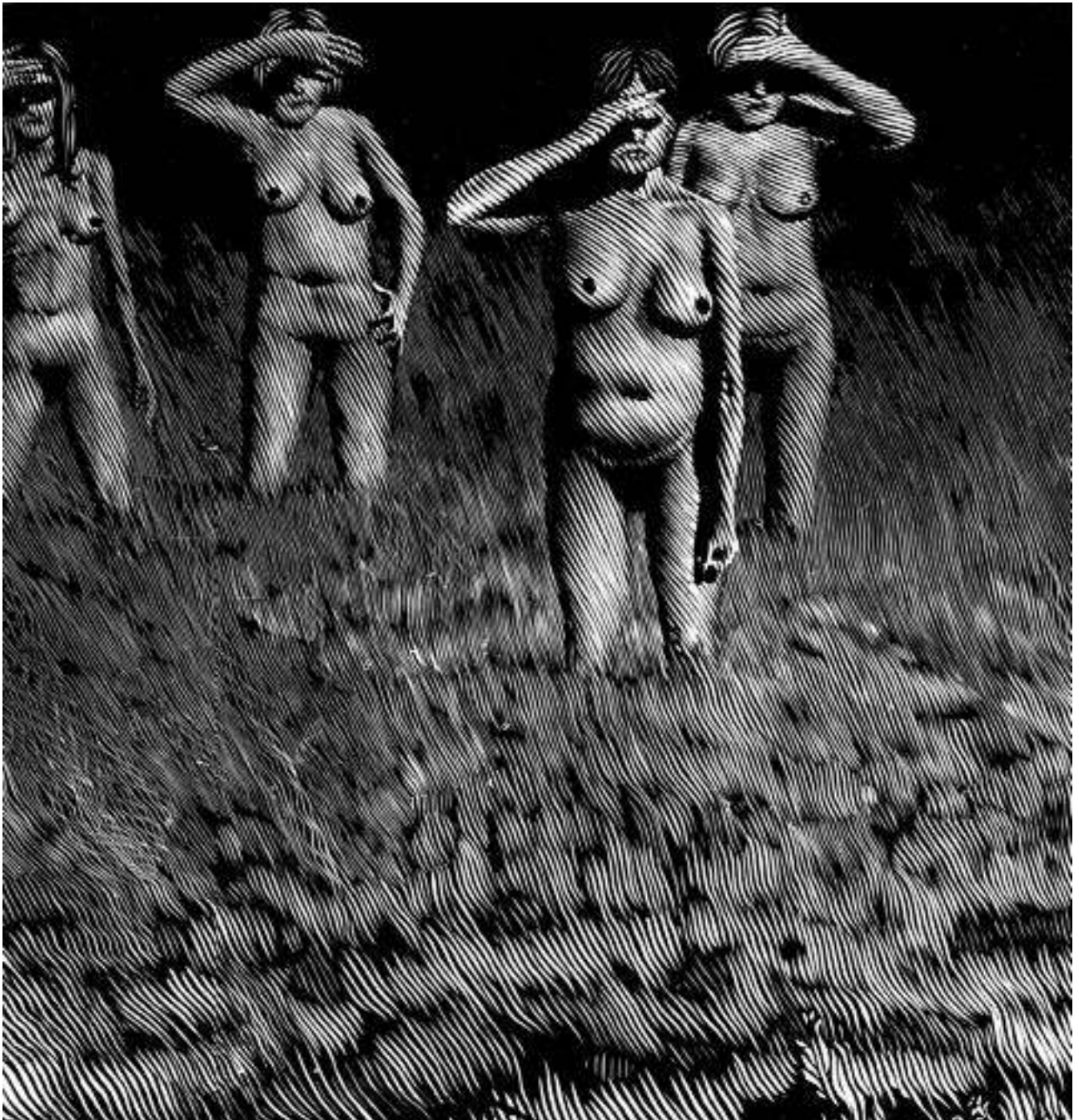
tai välittömäksi luontosuhteeksi tyhjentää sen merkityksen. Eloinjääminen ei ole kulttuurisen oppimisen ja elinympäristön moninaisuuden huomioimisen vaan primitiivisyyden tai villiyyden ansiota.

Luonnonkatastrofiin yhteiskunnallinen luonne

Samalla logiikalla yhtenäistävä luontopuhe tukee nykyisen maailmantilanteen epäpoliittisista. Tsunamin luonto ei kohdistu historiallisen kehityksen tuloksena eriarvoistuneisiin yhteiskuntiin eikä ihmistoiminnan muuntamaan ympäristöön, vaan vastakkain asettuvat Luonto ja Ihminen. On ensiarvoisen tärkeää ymmärtää, että luonto–kulttuuridualismi tukee niin luonnollisen kuin inhimillisenkin todellisuuden yhtenäistämistä ja erojen sulkeistamista. Tätä käsitteellistä voimaa voidaan käyttää hyväksi monin eri tavoin. Luonto on poliittinen kategoria, joka on uuden ajan ja modernin historiassa toiminut yhtä lailla hallitsevan kehityksen kritiikin kuin sen tukemisenkin välineenä. Ympäristöretoriikasta tutut kuvaukset yhteisestä tulevaisuudestamme ja Kriisistä, jonka edessä olemme "kaikki samassa veneessä" (lailvakirveinemme), ovat retorisesti voimakkaita. Liikehännän mobilisaatiovaiheessa niillä oli merkittävä rooli, mutta ne sivuuttavat ympäristöongelmien syllisyyden ja kokijuiden vahvat epäsuhdut.

Jos Aasian murhenäytelmä tulkitaan vahvassa mielessä Luonnonkatastrofiksi, ei ymmärretä sitä, miten ei-inhimilliset tekijät nivoutuvat yhteen ihmistyön tulosten kanssa. Ne

«Luonnon kasvot ovat loputtomat. Luonto on uhka, harmonian alue, valloittavien resurssien lähde, tieteellinen opettaja, vaalittava perintö – jokaiselle tarpeensa mukaan.»

Peeter Allik, Iinolevykaiverrus.

eivät ilmene ”puhtaasti” vaan aina välittyneessä muodossa, ja eri yhteisöt tai eri asemissa olevat ihmiset kokevat ne siksi kovin erilaisin tavoin. Luonnonkatastrofeihin sisältyvä eriarvoisuus on aina *osaltaan* yhteiskuntahistoriallinen luomus.

Vaikka siis hyökyaallon synnyttäneet tekijät olivat aidosti ihmisen ulkopuolella, hyökyaalto itse on ymmärrettävä tämän maailman realiteettien kautta. Tuhoisa hyökyaalto on toki niin voimallinen ja kauhistuttava, että sen analysointi voi tuntua makaaberilta. Mutta vain siten voimme ymmärtää kunnolla sen vaikutuksia. Ensinnäkin hyökyaallon konkreettinen voimakkuus vaihtelee sen mukaan, millaiseksi ihmisten fyysinen elämänympäristö on muodostunut. Ainakin Intiassa ja Indonesiassa tärkeän suojakasvillisuuden, etenkin mangrovepuumetsien, raivaaminen monokulttuurista viljelyä, kalankasvatusta tai turismia varten teki monista rannikkoalueista haavoittuvampia. Monet ihmiset

ovat maanomistusolojen epätasa-arvoisuuden vuoksi pakotettuja asumaan esimerkiksi jokien suistoalueilla, jotka ovat ylipäänsä haavoittuvaisempia tulville, hirmumyrskyille ja muille ääri-ilmiöille.

Toinen ulottuvuus on sosiaalinen herkkyys katastrofeille ja mahdollisuus toipua niistä. Valtavan kuolonuhrien määrän lisäksi Aasian katastrofin seurauksena lukemattomat ihmiset ovat menettäneet kotinsa ja elinkeinonsa. Vaikka siis hyökyaallon voima näyttäisi kohdistuvan jollain alueella yhtäläisesti eri ihmisryhmiin, ovat seuraukset yleensä pahimpia kaikkein köyhimmille. Puutteellisissa rakennuksissa elävät ihmiset menettävät todennäköisimmin henkensä tai ainakin kotinsa. Samaten tuhoalueen vähäosaisemmat ihmiset ovat riippuvaisia haavoittuvammista elinkeinoista kuten kalastuksesta, kalanviljelystä ja turismista. Heiltä yksinkertaisesti puuttuu resursseja toipua tuhoista ja sopeutua niiden

aiheuttamiin muutoksiin. Heillä ei ole myöskään mahdollisuuksia – itsemääräämisoikeutta ja taloudellisia resursseja – muuttaa elinolosuhteitaan vähemmän haavoittuviksi.

Mikäli ihmiset joutuvat asustamaan katastrofiherkillä alueilla vailla näitä resursseja, kyse on rakenteellisesta väkivallasta. Usein edellä kuvatut ulottuvuudet nivoutuvat yhteen. Intialaiset kansalaisjärjestöt ovat jo vuosia varoittaneet siitä, miten pienkalastuksen korvaaminen kalojen tai äyriäisten viljelmillä heikentää paikallisten asukkaiden taloutta, sitouttaa heidät ulkopuolisiin investointeihin ja nostaa ”luonnontuhojen” mahdollisuutta. Asetelman poliittisuus on ymmärretty jo kauan sitten.

Tuhon demokratia

Tuhansien länsimaalaisten turistien kuolema Aasian katastrofissa tekee tapahtuman poikkeukselliseksi, ja se on mitä ilmeisimmin merkittävä syy avustusten ja tuen suurelle määrälle. Se on myös nostanut suomalaisessakin julkisessa keskustelussa esiin äänenpainoja, joissa korostetaan poikkeuksellisen paljon kansainvälisen solidaarisuuden ja kehitysyhteistyön merkitystä. Tsunamista näyttää myös tulleen uudenlainen ympäristöhuolen symboli, joka innoittaa jopa suurten päivälehtien pääkirjoituksiin pohdintoja ilmastonmuutoksen hillitsemisestä. Kyse ei ole välttämättä ”luonnon koston” mytologiasta vaan hyvinkin osuvasta huomiosta, että ihmisyyshyönteiset elävät monenlaisten aktiivisten voimien keskellä aina ja välttämättä.

Toivoa sopii, että näistä ajatuksista syntyy konkreettista poliittista toimintaa. On kuitenkin hyvin suuri vaara, että vaikutus jää pinnalliseksi. Tätä kirjoitettaessa keskustelussa korostuu erilaisten varoitusjärjestelmien luominen. Ne ovat tarpeellisia. Kuten sanottua, luonnonilmiöillä on niiden yhteiskunnallisen välittymisen lisäksi oma konkreettinen voimansa. Siksi tietysti eniten ihmisiä kuoli Indonesian Acehissa, jonka rannikon tuntumassa merenpohja järjisi. Tieto lähestyvistä hyökyaallosta, hirmumyrskystä tai maanjäristyksestä on elämän ja kuoleman asia missä tahansa. Asia ei ole kuitenkaan näin yksinkertainen.

San Francisco ja Tokio ovat molemmat maanjäristysherkeillä alueella, ja pahimmissa skenaarioissa kaupungit voisivat tuhoutua kokonaan. Tällaisiin absoluuttisiin katastrofeihin ei juuri voi varautua muuten kuin siirtämällä kaupungin kokonaan pois. Arkijärjellä suurkaupungin rakentaminen siirroslinjalle tuntuukin mielettömältä, mutta tällainen kysymyksenasettelu on tietysti keinotekoinen. Kaupungit ovat kerroksellisia historiallisia muodostelmia, eikä niiden rakentamisesta ”päätetä” noin vain. Molemmista oli jo tullut merkittäviä asutuksen, hallinnon ja talouden keskuksia, kun maanjäristysten toistuvuus kävi ilmeiseksi.

Mitä rikkaammiksi näiden alueiden taloudet ovat käyneet, sitä paremmin kaupungit ovat voineet varautua tuleviin onnettomuuksiin. Varoitusjärjestelmät ja rakennussäädökset luovat ainakin jonkinlaista turvallisuutta. Silti globaalisti katsottuna tuhoisa maanjäristys iskisi keskimääräistä rikkaampiin ihmisiin. Siinä mielessä ”luonto on sokea” eikä tuho kohdistu vain maailman köyhiin. Paikallisella tasolla eriarvoisuuden ulottuvuus on kuitenkin edelleen olemassa. Jo yksilötasolla on selvää, että vain osalla asukkaista on mahdollisuus valita, asuuko järistysherkeillä alueella vai rauhallisessa sisämaassa. On myös todennäköistä, että köyhempi kansanosaa asuu puutteellisesti rakennetuissa oloissa.

Luonnonkatastrofin täytyisi olla äärimmäisen voimakas, jotta sen vaikutusten yhteiskunnallinen jakautuminen häviäisi. On kiintoisaa, miten tällainen ’tuhon demokratia’ on korostunut viime vuosien yhdysvaltalaisissa katastrofelo-kuissa. Independence Dayn alienit tuhoavat sumeilematta suurkaupunkeja ympäri maailman, ja striptease-tanssija saa hoivata loukkaantunutta Ensimmäistä Rouvaa. Armageddon ja Deep Impact kuvaavat globaalin tuhon mahdollisuutta, jonka edessä ihmiskunta yhdistyy luokka-, rotu- ja kansallisuusrajat ylittäen (lukuun ottamatta epäsosiaalisia aineksia, joita molemmissa esitetään ryöstelemässä kauppoja tai heittämissä polttopulloja). Suorasukaisimmin tämä ulottuvuus tulee esiin Volcano-elokuvan lopussa, jossa pieni poika hämmästelee tulivuoren tuhkaan tahriutuneiden erirotuisten ja -luokkaisten ihmisten muuttuneen aivan samannäköisiksi.

Hyvinvoiva etäisyys

Näissä katastrofelo-kuissa uusinnetaan aivan samaa epäpoliittisempaa retoriikkaa, jota Aasian katastrofin jälkeen on käytetty. Katastrofin poliittinen analyysi julkisessa keskustelussa on ollut kaikesta solidaarisuuspuheesta huolimatta pääosin anteeksiantamattoman naiivia. Asetelman pelkistäminen ”rikkaiden valtioiden” ja ”köyhien valtioiden” asetelmaan ja keskusteluun lainojen jäädyttämisestä tai väliaikaisesta talousavusta sivuuttaa koko nykyisen globaalin eriarvoisuuden anatomian. Eriarvoisuutta luovat ja ylläpitävät rakenteet toimivat valtiollisten rajojen ylitse ja sisällä. Kansantalouden ei ole toimiva yksikkö niiden ymmärtämiseen. Pohjoinen ja Etelä eivät ole vain maantieteellisiä määritteitä, vaan niiden kuvaamat voimat toimivat niin ’pohjoisten’ kuin ’eteläistenkin’ yhteiskuntien sisällä ja välillä. Niihin taloudellisiin rakenteisiin ja toimijoihin, jotka uusintavat luonnontuhojen epädemokraattisuutta, on pakko puuttua. Varoitusjärjestelmät vähentävät absoluuttisia kuolonuhreja, mutta niillä ei voida estää miljoonien ihmisten elämänmahdollisuuksien tuhoutumista.

On banaalia kiistellä siitä, pitäisikö hyvinvoivien turistien pysyä pois vai palata tuhoa kärsineille alueille. Auttaako vai haittaako se ”heitä”? Ydinkysymys on se, millaisen taloudellisen järjestyksen osa kaukomatkailu on, ja kuinka kestäviä elämänmahdollisuuksia se ihmisille tarjoaa. Asetelma on samankaltainen kuin lapsityövoiman rajoittamista koskevassa keskustelussa. Se rakentuu oletukselle, että nykyiset taloudellisen ja poliittisen epätasa-arvon rakenteet ovat peruuttamaton realiteetti. ”Köyhien maiden” tilanne voi parantua vain vähittäisesti, oman kulutuksen kasvuun perustuvan elämäntapamme antamien siunauksien avulla ja ennen kaikkea niihin puuttumatta. On ymmärrettävää, että oma elämäntapamme ei ole eristyksissä niiden niin kaukaisten ja eksoottisten aurinkorantojen elämästä.

Viitteet

1. ’Luontoon’ eri merkityksissään on usein liitetty hallitsemattomuuden, kaoottisuuden ja kontrolloimattomuuden merkityksiä. Tällaiset merkitykset olivat keskeisiä esimerkiksi uuden ajan yhteiskunnallisessa keskustelussa, jossa ’luonnontila’ ei (useimmiten) viitannut sinänsä ei-inhimilliseen tai ei-kulttuuriseen tilaan, vaan rationaalisen tai ’sivistyneen’ kontrollin puutteeseen. Samanlaisia konnotaatioita on näkynyt modernissa puheessa ihmisen sisäisestä ja alkuperäisestä luonnosta, joka poikkeaa merkittävästi aiemmasta olemusajattelusta. Ei-inhimilliseen aineelliseen luontoon tämä käsitteellinen painotus liittyy mm. tiettyissä romantiikan muotoiluissa sekä keskusteluissa, joissa aineellinen luonto ja jumala rinnastuivat toisiinsa.